

Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Kerkstraat 87 Straterhuijs (?) (1916)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek (STRABO) te Nederweert, die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Archeologische waarnemingen	5
3. Bronnenonderzoek	11
3.1 Topografie	11
3.2 Wat is het (vermoedelijk) niet?	11
3.3 Wat is het (wellicht) wel?	12
4. Conclusies	14

1. Inleiding

In het begin van de 20^e eeuw, vermoedelijk in 1916, werd door enkele Nederweertse jongemannen archeologisch graafwerk verricht op een terrein aan de Kerkstraat in Nederweert. Men vond spectaculair grote fundamente met een opmerkelijk groot baksteenformaat, en een waterput.

De interpretatie van de gravers was dat men de sporen van een oude kerk of kapel had gevonden, die geassocieerd werd met de middeleeuwse naam van Nederweert, Marvilde of Merefelt. Die fantasierijke associatie werd gesteund door het beeld van het oude schepenbankszegel van Nederweert waarop zich inderdaad een kapel-achtig bouwwerk vertoont.

De vondst werd niet gedocumenteerd. In deze rapportage wordt een overzicht gegeven van de overgeleverde berichten over de opgraving (onder andere van direct betrokkenen) en wordt gepoogd te komen tot een nadere localisatie en duiding van de gevonden resten.

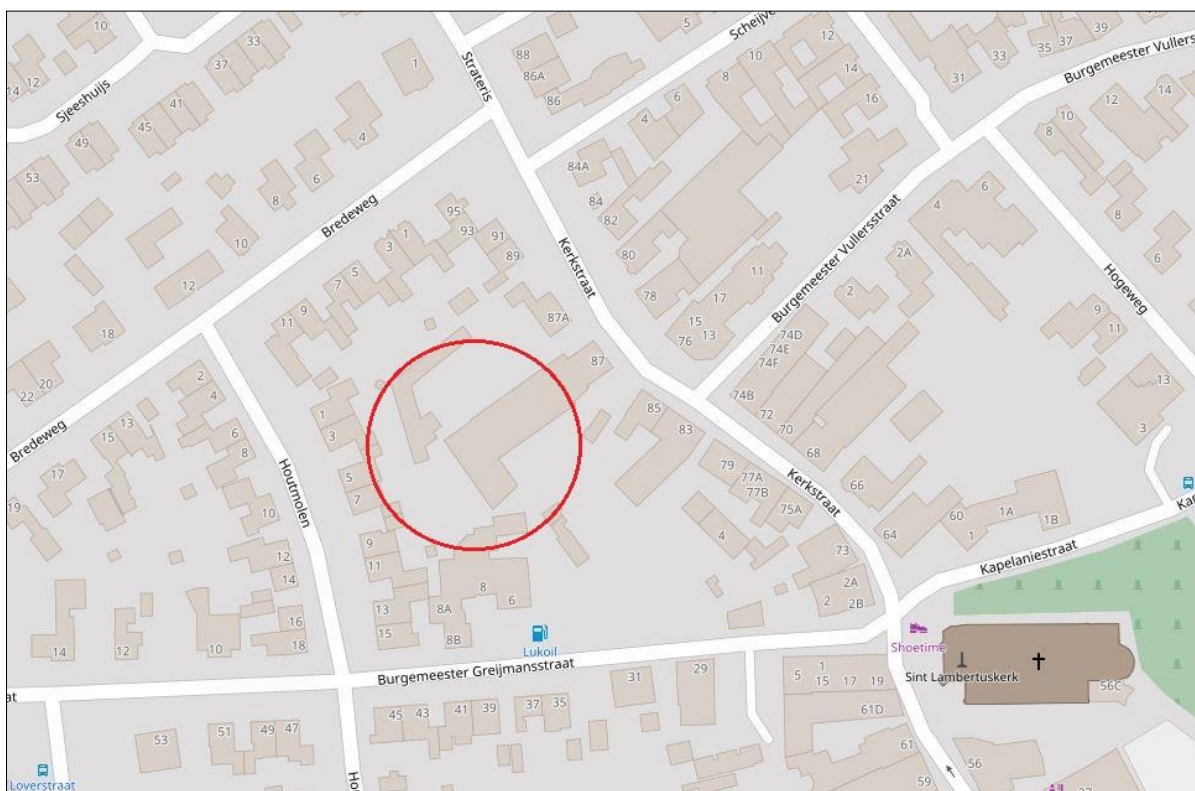

Fig. 1. Globale aanduiding van de onderzoekslocatie, gelegen achter Kerkstraat 87. Bron: www.afstandsmeten.nl.

Coördinaten van de onderzoekslocatie (hart):

GPS-coördinaten	N 5.286816	E 5.745968
RD-coördinaten	180028	366453

2. Archeologische waarnemingen

Archeologische waarnemingen en hun interpretaties, inzake vondsten op het adres Kerkstraat 87 zijn geboekstaafd in een serie van korte vermeldingen, veelal verkregen uit interviews met oudere inwoners uit de Kerkstraat in Nederweert.

Een korte notitie, die rond 1934 te boek werd gesteld door de Nederweerder amateurhistoricus Piet Linssen(*), bevindt zich in het Nederweerder gemeente-archief. Voorzover bekend is dat de oudste schriftelijke vermelding die refereert aan oudheidkundige vondsten ten westen van het huidige adres Kerkstraat 87. Linssen moet die opgetekend hebben uit de mond van een onbekende zegsman of zegsvrouw.

De vermelding luidt: *'1400. Kapel Merefelt was gelegen in 't Keekeven (**) tegenover Van Deursen "Keusters"(***)*.

[GAN, OA, niet-geïventariseerde bescheiden, collectie Linssen, mapje 'Nederweert in 1870-1880'].

(*) Piet Linssen was een fanatieke amateur-historicus die veel publiceerde in lokale kranten. In een aantal van zijn artikelen zijn feit en fictie verweven, dus dat noopt tot enige voorzichtigheid bij het interpreteren van zijn aantekeningen.

(**) Nu stelt de benaming Keekeven ons meteen voor raadsels. Het enige ven dat in deze omgeving bekend was, is de voormalige waterkuil in de hoek Bredeweg/Houtmolen. Dat droeg geen naam.

(***) 'Keusters' of 'Kösters' was de plaatselijke bijnaam van de familie van Deursen, die op het adres Kerkstraat 87 vanaf 1911 woonachtig was.

Ca. 1974

Interview met Jean Bruekers, Zjang van Friedje (geb. 1898), Kerkstraat 57.

Er zijn fundamenten gevonden van een steenoven waarin de stenen voor de kerk zijn gebakken, bij slagerij Caris [in de Kerkstraat 83 AB].

31 mei 1980

Interview met Wiel van de Warreburg, Wiel van Hut Hemp (geb. 1903) St. Willibrordusstr. 9.
In het gebied tussen Kerkstraat, Bredeweg en Houtmolen is in 1916 of 1917 gegraven door Mies van Deursen en Wiel van de Warreburg zelf. Op 70 cm diepte vonden zij stenen funderingen met een breedte van ca. 60 cm en gemetseld van een zeer groot formaat bakstenen met een lengte van 30 cm. Dit zou de oude kapel 'Merefelt' zijn geweest, de oude voorganger van de huidige kerk uit 1467. Vlak erbij was in 1916 nog een waterput gelegen, die niet was volgestort met zand maar afgedekt met een deksel. In tijden van droogte had men daar dan water aan te pakken voor het vee. De bewuste plek is relatief diep gelegen.

28 maart 1983

Interview met Frans van Hulsen, Pieëte Frans' (geb. 19xx), Heerweg 9.

Bij 'Kusters Mies', nu Edah, stond de oude kerk van Nederweert. Erbij lag ook een visvijver () die gegraven was door de Heidemaatschappij. Hier [of 'hierbij' ab] bij waren oude fundamenten gevonden. Dit is waar nu Neer Janssen woont, achter het politieburo. (**)*

(*) Deze vijver of waterpoel, was gegraven ten behoeve van de bandbestrijding en was gelegen op de hoek van de huidige Houtmolen en Bredeweg, ter hoogte van adres Bredeweg 11.

(**) Neer Janssen woonde op adres Bredeweg 1. De woning werd in 1959 gesticht.

27 april 1985

Interview met Wiel van de Warreburg(*), Wiel van Hut Hemp (1903-...), St. Willibrordusstr. 9.
In de Kerkstraat, waar nu de Edah-winkel ligt, lag tot voor enkele jaren geleden de boerderij van Mies van Deursen ('Kusters Mies'). Deze boerderij is gebouwd in 1911. De zomer van dat jaar was bijzonder droog; het bij de bouw benodigde water moest men in tonnen in het kanaal gaan halen. Vóór 1911 stond op deze plek geen gebouw. De oude boerderij, van 'Kusters Pierke', stond iets noordelijker, ongeveer tussen het huidige politieburo en het

woonhuis van Van de Rijdt. Die oude boerderij lag met de lange gevel langs de Bredeweg en met de korte kant op de Kerkstraat. Het gebouw werd in de jaren tien bewoond door het gezin van de Warreburg (**), althans Wiel zélf heeft daar gewoond. Het was in 1914 of 1915 (hij was toen elf, twaalf of dertien jaar oud) dat Mies van Deursen aan Wiel had gevraagd om hem eens te helpen. Mies had gezegd: "Kijk eens wat hier zit, kom 'ns helpen". Hij was achter de in 1911 gebouwde boerderij (***) aan het graven geweest, en Wiel hielp hem daarbij. Zij troffen daar oude funderingen aan, circa één meter breed. Volgens Wiel beweerde Mies dat het daarbij ging om funderingen van de zogenaamde kapel Merefelt, de oude kerk van Nederweert. De plek lag ca. 30 m. achter de boerderij van Mies, ter hoogte van de huidige garage Elf aan de Burgemeester Greymansstraat. En ook 30 m achter de garage van Feijen(****).

(*) Wiel van de Warreburg geldt als een zeer nauwkeurige bron die tot op hoge leeftijd een goed geheugen had en die zelden op een feitelijke onnauwkeurigheid te betrappen was.

(**) Het bevolkingsregister bevestigt dat het gezin Van de Warreburg-Hoeben in 1915 haar intrek nam op het adres (toenmalig) Kerkstraat 17.

(***) In 1911 werd bouwvergunning verleend aan landbouwer Peter van Deursen voor de stichting van woonhuis, stalling en bergplaats op het perceel sectie A nr. 947. GAN OA 1160.

(****) Onzeker wat hier bedoeld wordt. Woonhuis Feijen was Kerkstraat 79.

Fig. 2. De onderzoekslocatie gezien vanuit het noordwesten. De vijver lag ter hoogte van het huidige adres Bredeweg 11. Foto collectie SGN.

Als we de locatie-informatie uit de overgeleverde berichten combineren, leidt dat tot het volgende overzicht:

Fig. 3. Situatie 1844 volgens het kadastrale minuutplan. Bron: RCE.

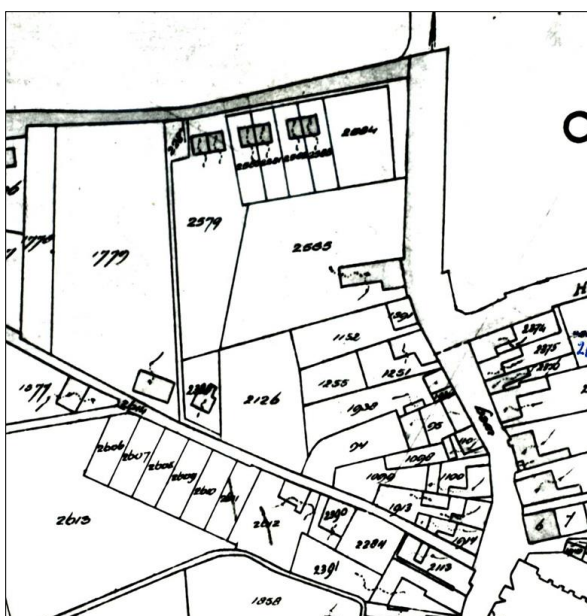

Fig. 4. Situatie 1960 (kadastraal). Bron: GAN.

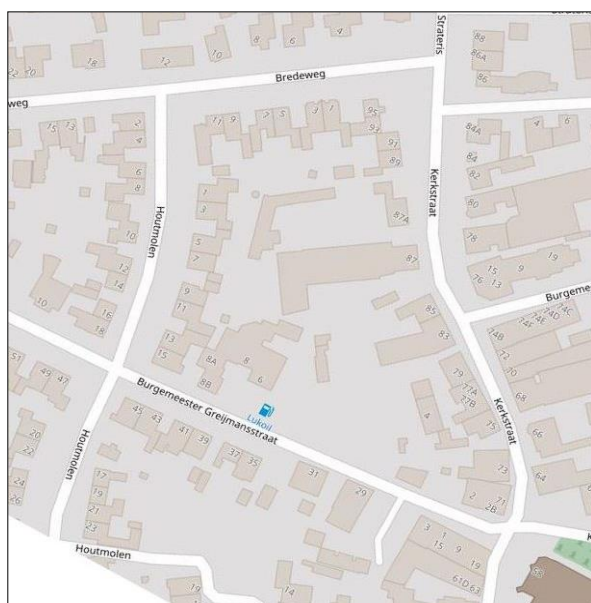

Fig. 5. Situatie 2018. Bron: www.afstandsmeten.nl

Indien we de oude en nieuwe situatie georefereren, krijgen we onderstaande figuren. Daarin staan tevens de objecten ingetekend die op basis van oude informatie en in de interviews als locatiebepalend gelden.

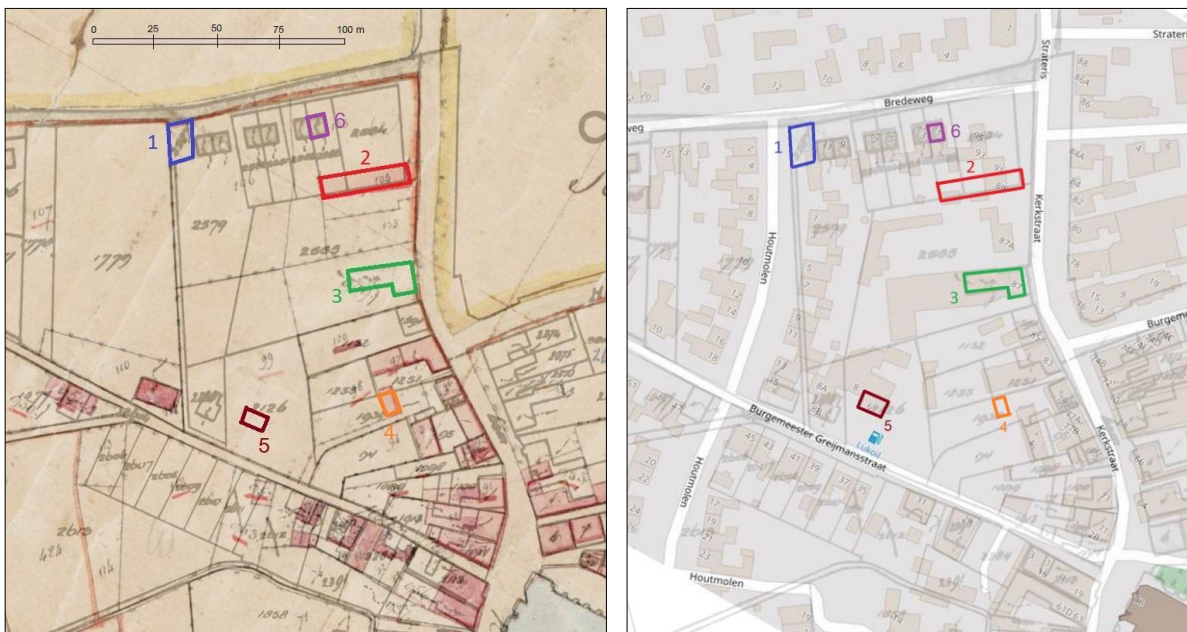

Fig. 6 en 7. Overlay van de kaarten van 1844, 1960 en 2018. De nummers van de locaties worden hieronder toegelicht.

Tabel 1 Toelichting op locatiebepalende elementen

nr	aanduiding object	functie in 1916	adres in 2018
1	Waterpoel	niet bestaand, aangelegd ca. 1930	Bredeweg 11
2	Boerderij "Kösters"	boerderij, afgebroken ca. 1920	Kerkstraat 89 en 91
3	Boerderij	boerderij Peter van Deursen, gesticht 1911	Kerkstraat 87
4	Garage "Feijen"	gebouw	Kerkstraat 79
5	Tankstation	niet bestaand, gesticht 1969	Burg. Greijmansstraat 6
6	woning "Neer Janssen"	niet bestaand, gesticht 1959	Bredeweg 1

Fig. 8. De in 1911 gebouwde boerderij van Peter van Deursen, later EDAAH-winkel en tegenwoordig adres Kerkstraat 87. Foto: collectie SGN.

In de interviews worden zes locatiebepalende elementen genoemd, die volgens de zegslieden zichtbaar waren vanaf de plek waar in 1916 de archeologische waarnemingen werden verricht. Van sommige objecten wordt vermeld dat de geschatte afstand 30 m was. Als we die informatie intekenen op de gegeorefereerde plattegrond en uitgaan van min of meer equidistante posities, dan leidt dat tot de volgende gereconstrueerde vindplaats:

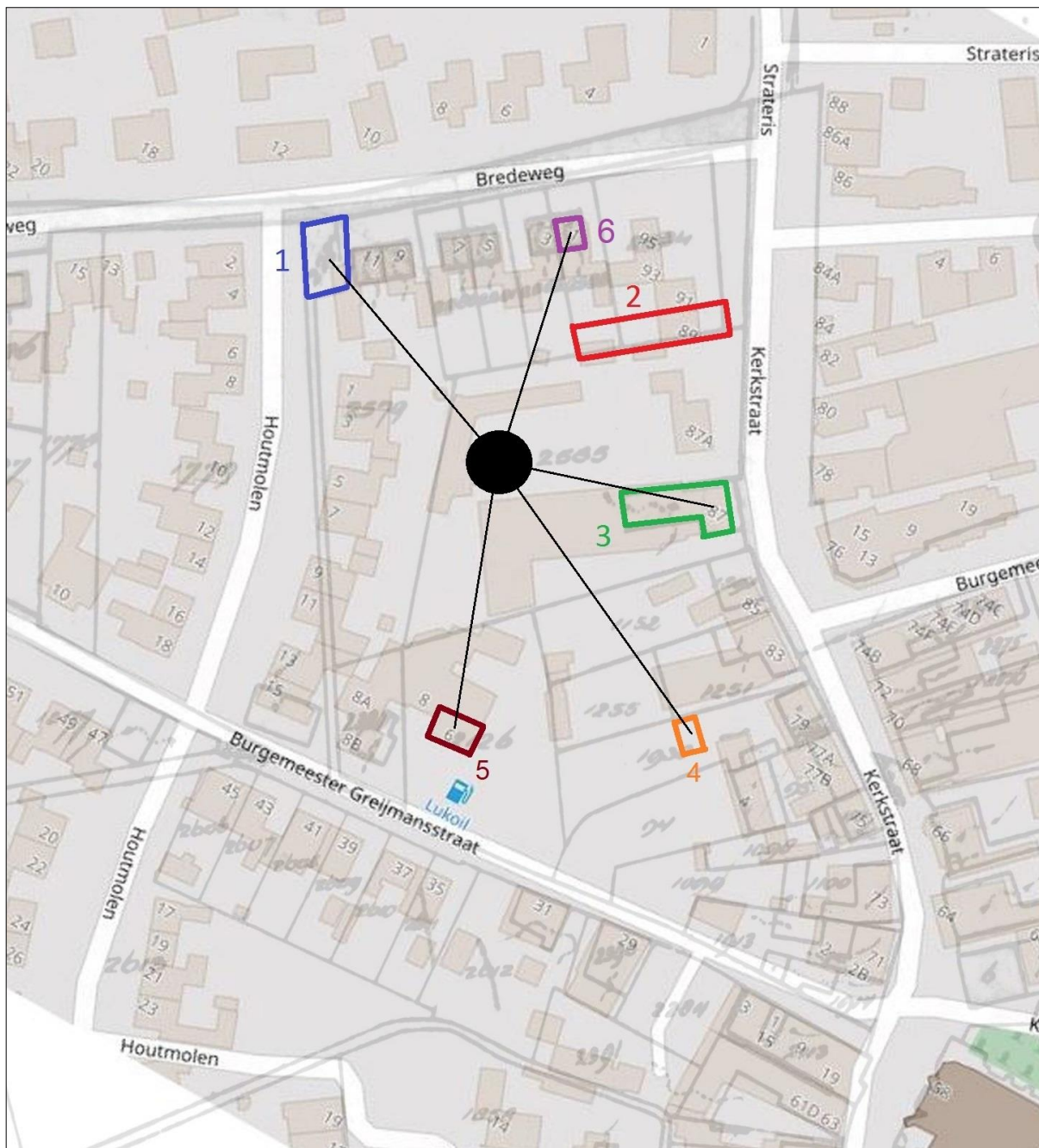

Fig. 9. De zwarte stip geeft de vermoedelijke archeologische vindplaats aan. Ondergrond: kadaster van 1960 en situatie van 2018 (www.afstandsmeten.nl).

De vermoedelijke locatie zoals die hiervoor is beredeneerd, ligt in het binnengebied dat wordt omsloten door Houtmolen, Bredeweg en Kerkstraat. De locatie is onbebouwd, is als tuin in gebruik en is begroeid met struiken en bomen.

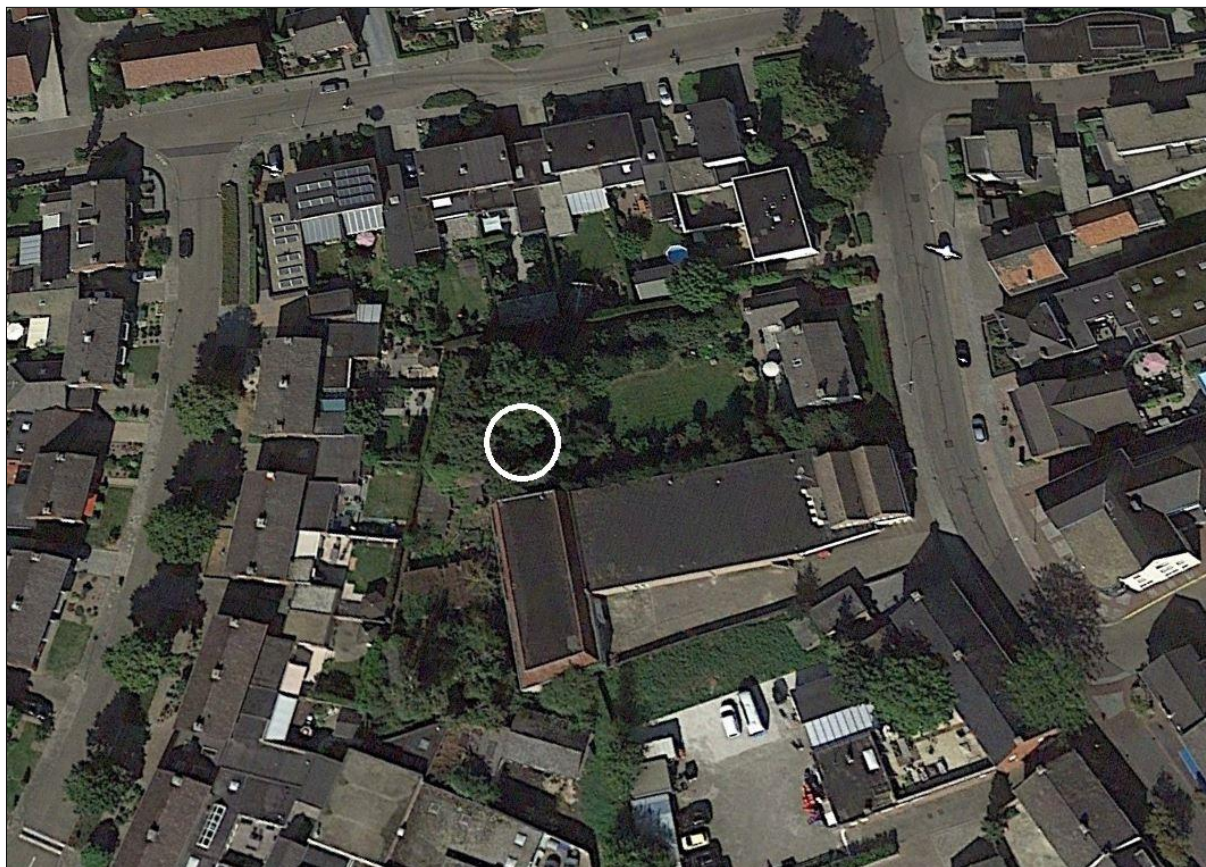

Fig. 10. Vermoedelijke locatie van de vindplaats op een luchtfoto, situatie 2018. Foto: Google Earth.

3. Bronnenonderzoek

In dit hoofdstuk zal aan de hand van de (spaarzaam) beschikbare bronnen gepoogd worden te komen tot een nadere duiding van de onderzoeksresultaten.

3.1 Topografie

Voor zover de archiefbronnen van Nederweert teruggaan in de tijd (midden 16^e eeuw) kan worden bepaald dat het binnenterrein tussen Houtmolen, Bredeweg en Kerkstraat altijd onbebouwd is geweest en als akkerland in gebruik was. Het gebied maakte onderdeel uit van wat kadastraal werd aangeduid als 'Het Dorp'. Meer specifiek werd deze locatie 'De Geer' genoemd. Die benaming sloeg op de vorm van het perceel die een driehoek was (driehoek is 'schaar' of 'geer' in oud-Nederlands). De eigendomssituatie van de percelen in 'De Geer' kan vervolgd worden tot de vroege 17^e eeuw maar laat – met uitzondering van de oostzijde, dit is de Kerkstraat – vrijwel geen enkele bebouwing zien.

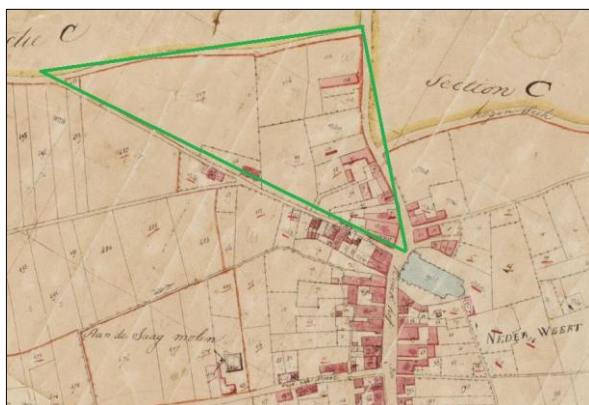

Fig. 11. Ligging van 'De Geer' (groen omlijnd).
Ondergrond: kadastrale minuutplan 1844. Bron: RCE.

3.2 Wat is het (vermoedelijk) niet?

Dat de aangetroffen funderingen in 1916 werden toegeschreven aan de 'kapel Merefelt' zal twee redenen hebben gehad. Op de eerste plaats door het sterk a-typische karakter ervan (diep in de ongedgrond, breedte van het muurwerk van 60 cm tot 1 m, opvallend groot steenformaat). Daardoor zal de associatie met een kapel of kerk versterkt zijn. Daar komt nog bij dat het oude schepenzegel van Nederweert (dat in de middeleeuwen Marvilde of Merefelt heette) een afbeelding van een burcht of kapel draagt met daarin het wapen van de heren van Horne. Zowel de naam Merefelt als de afbeelding van het zegel waren in de eerste helft van de 20^e eeuw plaatselijk zeer bekend. Zo sierde de plaatselijke tabaksfabriek zich met die afbeelding als handelsmerk. In later jaren gebruikten diverse lokale verenigingen de naam Merefelt, varianten daarvan en soms zelf ook de afbeelding als hun logo of vignet. Men kan dus stellen dat er een zekere bekendheid aan verbonden was. Sommigen beschouwden de afbeelding op het zegel als een min of meer waarheidsgetrouwe afbeelding van een specifiek Nederweerts wereldlijk of geestelijk gebouw, ook wel de 'Kapel Merefelt' genoemd. Dat was ten onrechte, want een bijna identieke afbeelding komt voor in het zegel van tal van schepenbanken in het gebied waar de heren van Horne de scepter zwaaiden. Het was een generieke en gestyleerde afbeelding zonder speciale lokale betekenis.

Desondanks was het de plaatselijke amateur-historicus en veelschrijver Piet Linsen die in 1934 (of al eerder) de koppeling tussen de imposante funderingen en de legendarische 'Kapel Merefelt' legde. In verschillende van zijn pennevruchten voor de lokale weekbladen

gaf Linssen er blijk van dat hij naarstig onderzoekswerk en een dikke duim op kunstige wijze wist te combineren tot lectuur voor een breed geïnteresseerd publiek. Maar enige historische grond voor de associatie met een 'Kapel Merefelt' (die vermoedelijk niet eens bestaan heeft) ontbreekt ten enenmale.

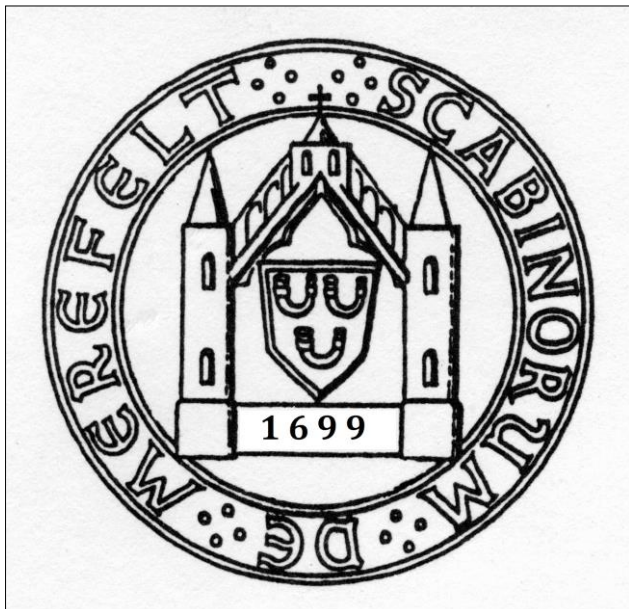

Fig. 12. Een van de vele voorbeelden van afgeleide afbeeldingen van het zegel van de schepbank Nederweert. Collectie SGN.

3.3 Wat is het (wellicht) wel?

Het is bijzonder intrigerend dat het gebied onmiddellijk ten noorden van de vindplaats al eeuwen lang de benaming 'Straterhuijsveld' draagt. In de huidige straatnaam Strateris leeft die naam nog voort. Er bestaat geen enkele historische aanwijzing voor het 'huijs' waar dat toponiem op slaat en historische aanwijzingen ontbreken ten enenmale. Het 'huijs' moet wel een opvallend gebouw zijn geweest dat zich hier aan de noord-zuid-verbinding Strateris-Kerkstraat heeft bevonden. In laatmiddeleeuwse context slaat het begrip 'huijs' meestal op een stenen gebouw, vaak met een overheidsfunctie. Daar lagen er meer van in de kern van Nederweert, zoals het 'Hooghuijs' (woning van de scholtis) en het 'Speelhuijs' (gemeentehuis, aanvankelijk buitenverblijf van de Heer van Nederweert). Maar het 'Straterhuijs' is tot op heden niet gelocaliseerd. En anders dan in het geval van de beide andere naamgenoten (waar talloze archivalische attestaties over bestaan), leeft de naam Straterhuijs slechts voort in een toponiem en in geen enkel document van vóór 1800. Blijkbaar hebben we te maken met een echo van een object dat reeds voor het midden van de 16^e eeuw uit het zicht was, letterlijk en figuurlijk.

Het is verleidelijk om dit 'huijs' te associëren met de archeologische vondsten uit 1916. Heeft men in 1916 wellicht de funderingen van het 'Straterhuijs' ontdekt? Dat is vrij speculatief en dat roept dan bijvoorbeeld de vraag op hoe het kan dat de vondstlocatie buiten het areaal 'Straterhuisveld' ligt en niet – bijvoorbeeld – er middenin. Toch zijn er meer veldnamen die een duidelijk excentrische ligging hebben ten opzichte van de naam waar ze aan refereren. Een ander voorbeeld in de kern van Nederweert is het 'Kerckhofveld', dat een gebied ten westen van de dorpskern betrof, en dat zijn naam ontleende aan 'de Kerckhof', de kerk en zijn bebouwde directe omgeving (niet te verwarren met kerkhof als begraafplaats). Het 'Kerckhofveld' was het verderop gelegen akkerareaal van de bewoners van 'de Kerckhof'. Op diezelfde wijze redenerend zou het 'Straterhuijsveld' het verderop gelegen akkerareaal van het 'Straterhuijs' kunnen zijn geweest en hoeft het 'huijs' dus niet zelf in het veld te hebben gelegen, maar was het slechts aangrenzend.

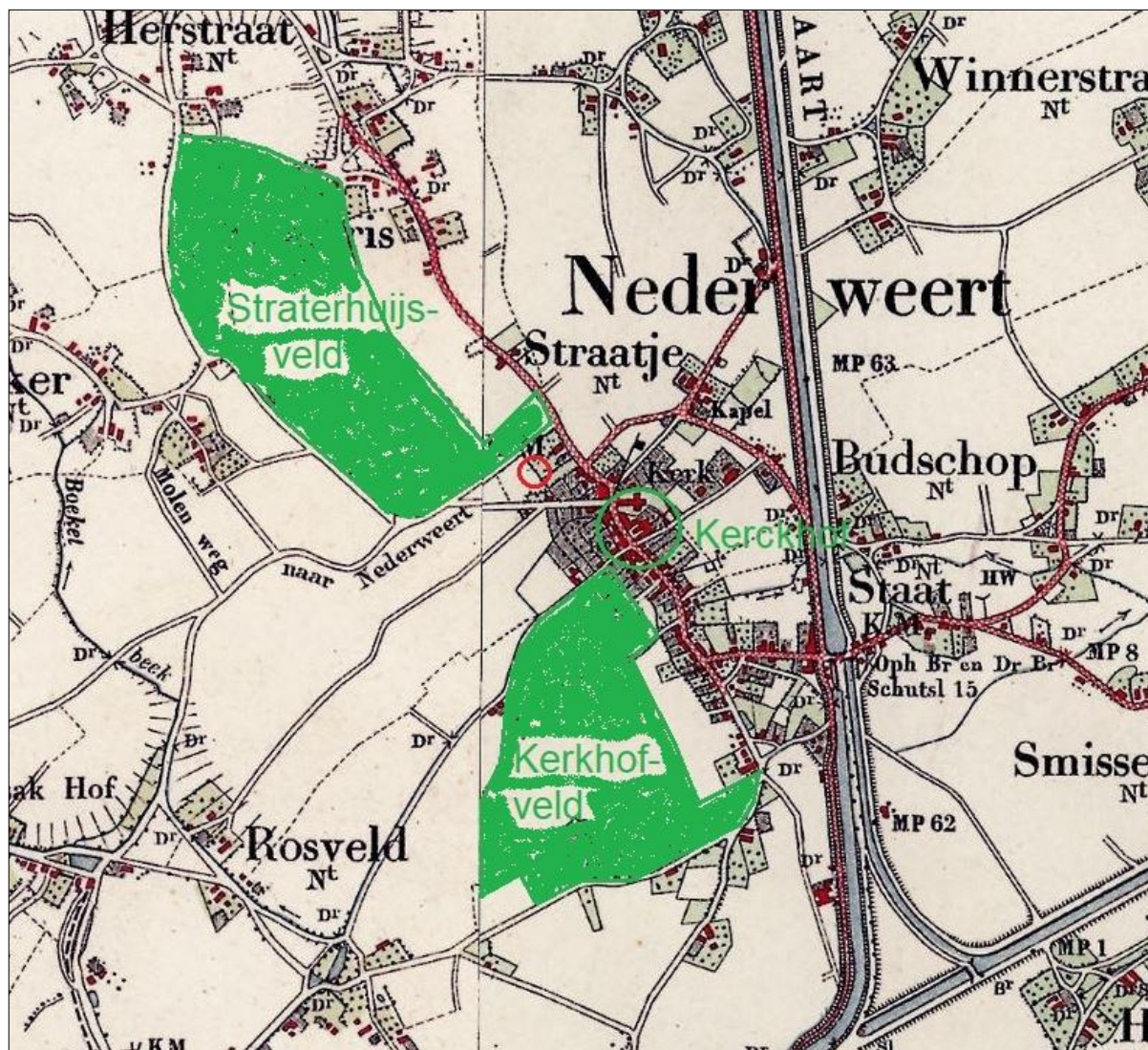

Fig. 13. De ligging van het Straterhuijsveld en het Kerkhofveld, gebaseerd op de kadastrale situatie van 1844 en geprojecteerd op de topografische kaart van 1920. De rode cirkel is de vondstlocatie.

4. Conclusies

Omstreeks 1916 werden bij graafwerk met archeologisch motief op een terrein ten westen van de Kerkstraat in Nederweert funderingssporen gevonden. Het muurwerk viel op door zijn diepte, breedte en grote steenformaat, dat van een a-typisch karakter is. De sporen werden niet gedocumenteerd maar er leven in de overlevering wel diverse berichten over voort, ook bij een persoonlijke betrokkene van destijds.

In de volksmond werden de gevonden resten geassocieerd met een vermeende middeleeuwse kapel of kerk, de fictieve 'Kapel Merefelt'. Dat laatste kan om meerdere redenen tot fantasie worden bestempeld.

Moeilijker is de bepaling van waar de resten dan wel betrekking op hebben. Archivalische en historische documentatie is er niet. Wellicht is een relatie met een bouwwerk dat hier (in de middeleeuwen?) heeft gestaan en dat het 'Straterhuijs' werd genaamd en waarvan het bestaan in een vlakbij de vindplaats gelegen toponiem nog voortleeft. In de periode 1550-1950 heeft zich in deze omgeving geen bebouwing bevonden en in combinatie met het atypische karakter van de funderingen zou dat kunnen pleiten voor een middeleeuwse oorsprong.

Een kartografische reconstructie van de vondstlocatie lijkt uit te wijzen dat het gebied niet is aangetast door later of postmoderne bouwwerken en dat de optie voor veldonderzoek daarmee nog open staat. Wellicht zou onderzoek met een grondradar nader licht op locatie, toestand en karakter van het muurwerk kunnen werpen.